

Demmel József

„Virágzó” nemzetiségi béke Magyaróniában¹

A magyar-szlovák viszony sokszínűsége a dualizmus középső szakaszában a Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület vizsgálatának tükrében

ATANULMÁNY TÉMÁJÁUL a Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület történetét² választottam.³ Először a hagyományos történetírói eszközökkel felvázolom az egyesület létrejöttének históriáját, az alapítók törekvéseit, céljait, eredményeit. A dolgozat fő célkitűzése azonban nem az egyesület szervezetének, tevékenységének a feltárása.⁴ A kérdés inkább az, hogy színtere volt-e valamilyen nemzetiségi vitának a „legsötétebb magyarosítás korszakában” a „legszlovákabb”⁵ vármegyében létrejött egyesület. Hiszen, ha jól meggondoljuk, a természettudomány nemzeti/nyelvi szempontból a lehető legsemlegesebb diszciplína. Konvertibilis a nemzetközi tudományos életben (a humán tudó-

1 Az e dolgozat kedvéért létrehozott „Magyarónia” fogalmához a kiinduló pont a szlovák *mad'arón*, *mad'arónia* meghatározások voltak, amelyek jelölik az elmagyarosodott, „elnemzetitlenedett” szlovákokat (az időzőjelre azért volt szükség, mert az egyébként alkalmazott meghatározás nem fedheti a valóságot, hiszen nem identitásvesztés, hanem identitásváltás történik ekkor), a magyarosító hivatalnokokat, illetve a magyarosítás fogalmát. Ezt tulajdonnévvé változtatva egy virtuális állam jött létre, ahol az állampolgárok legjellemzőbb társadalmi attitűdje – más országokkal szemben – nem az, hogy ők magyarok, franciák stb., hanem hogy magyarónok. Természetesen Magyarónia országa csupán a társadalmi-nemzeti konfliktusok terepén-térképén jelenik meg. A fogalom megalkotását Bolgár Dániel szakdolgozatának címe ihlette, amely az *Integrálódás asszimilációországban, avagy kísérlet a zsidó-nemzsidó viszony fogalmi kereteinek újragondolására a modern Magyarországon* címet viseli. BOLGÁR, 2005.

2 Erről lásd még: LIPTÁK, 1993. 145. Ľubomír Lipták a korszak legfontosabb megyei kulturális egyesületének tartja a vizsgált együletet.

3 A tanulmány egy Trencsén megye regionális társadalom- és politikatörténetére irányuló kutatás egyik első állomása

4 Megtette ezt már helyettünk két egyesületi tag, Petrogalli Artúr és Janovszky László, az egyesületi évkönyvek hasábjain. JANOVSZKY, 1895.; PETROGALLI, 1888b.

5 Felvidék, 1996. 291.

mányokhoz képest mindenképp), ezért a természettudósok a tudományágból következően kell, hogy kevesebbet írjanak anyanyelvükön – legalábbis Közép-Európában – sőt, az általunk vizsgált tudósok, tehát a botanikusok és koleopterológusok („bogarászok”) vizsgálati anyagának is csak latinul van tudományos elnevezése. Ennek tükrében érdemes megvizsgálnunk a korszak szlovák–magyar viszonyát, Felső-Magyarország társadalmának alapvonásait. A vizsgálat tárgya ez esetben az egyesületi tagság, leginkább az első évben beléptettek, kiváltképp az egyesület legaktívabb résztvevőinek társadalmi helyzete.

I. Az egyesület története

I. 1. Az alapítás

Egy természettudományi egyesület alapításának az ötletét 1877 áprilisában vetette fel Trencsénben egy megyei közgyűlés után Dr. Brancsik Károly. Ő járási orvosként vett részt az értekezleten. Szakmai tekintélye igen nagy volt, hiszen egy év múlva, 35 évesen megyei tiszti főorvos lett. A jelenlevőket sikerült meggyőznie, így nemsokára felhívást tettek közzé, amelyre, ha legalább százan jelentkeznek, az együletet megalapíthatónak gondolták.⁶

„Az egylet célja: a természettudományok ismeretét népszerű alakban terjeszteni egyzsersmind feladata leend Trencsén vármegye és az által közvetve az ország természettudományi viszonyait, saját bulvárlatai alapján felismerni és azokat köztudomásra hozni, végül a Vágvölgy beutazhatóságát megkönnyíteni.”⁷

A hármas cél tehát a tudományosság, a természettudomány népszerűvé és közérthetővé tétele, valamint a turizmus fejlesztése. Ezeket most fordított sorrendben tárgyalom, előtte azonban még néhány szó az egyesületről.

A felhívásra csaknem másfél százan jelentkeztek, és ez, évi két forintos tagdíj mellett, megfelelő alapot biztosított az együletnek. A „Bárány” nevű vendéglőben megtartott alakuló ülésen az elnök Marsovszky Móric lett, azonban a titkári feladatokat ellátó Brancsik Károlyt mondhatjuk az együleti élet szervezőjének.⁸

6 MÉL, 2001. 916.

7 Évkönyv, 1887. 5. Az egylet alapszabályzatába foglalt együleti célok csak a kilencedik évkönyvben jelentek meg, azonban ezen célok megléte már a kezdetektől megfigyelhető. (Amennyiben a Trencsén Vármegyei Természettudományi Egylet évkönyvének az együleti életre vonatkozó részeit használom fel, tehát azon oldalakat, amelynél nincs szerző felüntetve, az évkönyvre, tanulmány esetén annak írójára hivatkozom.)

8 JANOVSKY, 1895. 27.

A taglétszám néhány évig 150 körül volt, majd mikor a turistaszakosztályt is be akarták indítani, kissé lecsökkent. Néhányan úgy vélték ugyanis, hogy ezt a feladatot az egyesület anyagilag nem fogja bírni. Az egyesületnek valóban voltak pénzügyi gondjai, hiszen sokan nem fizették a tagdíjat, ezért a legtöbb évben meg kellett válni néhány tagtól, esetenként akár 8–10-től is.⁹

A nehéz időszakot azonban átvészelték, a taglétszám a korábbiak is a duplája lett, és 1910-ig bizonyosan létezett az egyesület: a minden évben kiadott évkönyv – amelyben az egyesületi élettel kapcsolatos beszámolók mellett komoly tudományos értékű tanulmányok is helyet kaptak – legutolsó kötete a 33. évfolyam 1910-ben.¹⁰

I. 2. a.) A turizmus

Az évkönyvekben megtalálhatók a környék hegyei közé tévedt kirándulók útleírásai, azonban ezek többnyire amatőr útirajzok az egyesület tagjaitól, gyakorlatlan íróemberektől. Ezek az érdeklődő természetbúvárok eljutottak „*Inovecz, a szúcsi »Kraszina Hora«, Oroszlánkő, Vápecz, Manin, Szulyó völgye, Rajecz-Teplíc vidéke, Zsolna, Illava, Vrátna-völgy, Kubra savanyúvíz forrása s Trencsén közvetlen környékének minden szebb pontjára*”.¹¹ Ezek a kirándulások nem tekinthetők feltétlenül egyesületi megmozdulásoknak, az írók gyakran reflektálnak arra, hogy kedvük támadt kirándulni, és egy-két barátjukkal – akik vagy az egyesület tagságából kerültek ki, vagy nem – útnak indultak. Sőt egy-egy környék leírását azzal is indokolták, hogy útítársakat keresnek a táj alaposabb felfedezéséhez.¹² Találkozhatunk azonban a „*grünwaldizmus*”¹³ éveiben olyan útleírásokkal is, amelyekben a település magyar vagy szlovák neve mögött zárójelben ott szerepel a megnevezés a másik nyelven is. Az azonban, hogy a magyart írják előre, és a szlovákot utána, vagy fordítva, teljesen bizonytalan, s ez jelzi nem csak az író

9 JANOVSKY, 1895. 28–29.

10 Alapforrásként a millenniumig, tehát az egyesület 17-18. évfolyamáig terjedő évkönyveket használok fel, kivételt csak indokolt esetben teszek. Ennek a viszonylag tág időhatárnak az az indoka, hogy az 1895. évi évkönyv számos háttér-információval szolgál (pl. az egyesület története, a 18 évkönyvben megjelent tanulmányok felsorolása stb.). Magukról az évkönyvekről lásd http://www.snk.sk/kniznica/2003/jan/knizk_5.html (2006. 01. 03.)

11 JANOVSKY, 1895. 47.

12 ZAMARÓCZY, 1888. 92.

13 Grünwald Béla dualizmus-kori politikai és történetíró a szlovákság asszimilációját központilag ellenőrzött és irányított állami közigazgatással kívánta felgyorsítani. PÓK, 2001. 415. Pánszlávizmusnak minősült már az is ekkor, ha egy szlovák vállalkozó szlovák cégtáblát íratott, vagy valaki szlovákuul kérte jegyét a vasúti pénztárban. SZARKA, 1995. 68–69.

következetlenségeit, de azt is, hogy a „forrás” – tehát a környékbeli parasztok, a fogadós, a kocsmáros¹⁴ – számára is két nyelven éltek a települések nevei. Jellemző azonban ezekre az útirajzokra, hogy Brancsik Károly függeléként hozzájuk csatolva leírja a vidék növényvilágát, csak a latin fajnevek felsorolásával.¹⁵ Így kapcsolják össze a szépirodalmi szempontból – valamelyest – értékelhető útleírást a tudománnyal. A természettudomány népszerűsítésének ez a kicsit darabos, csiszolatlan módszere gyakori az egylet évkönyveiben.

I. 2. b.) Az amatőr/népszerűsítő tudományosság

Az egylet első historikusa szerint a vármegyében „*aránylag igen sok az intelligentiá*”,¹⁶ az ő támogatásukra számítottak az egylet megalapítói. (Itt talán nem érdektelen megemlíteni, hogy Trencsén megyében volt a legmagasabb a szlovák értelmiségiek aránya, 1900-ban a szlovák értelmiség 1/5-e, 18% volt trencsényi illetőségű.)¹⁷

Néhány kivételtől eltekintve vidéki orvosok, gimnáziumi tanárok, lelkészek publikáltak az évkönyvekben. Értekezéseik stílus szerint a tudományos munka és a korabeli napilapokban olvasható olvasói levelek keverékének tűnik, ezekkel a tanulmányokkal azonban talán mégis könnyebben népszerűsíthették a tudományt. Az egyszerű érdeklődőt bizonyára jobban lekötötte egy torzszülöttet vagy néhány borzalmas sérvet bemutató értekezés, mint Dr. Brancsiknak a „*téhelnyőptűekről*” szóló tanulmányosorozata.¹⁸ Az egyleti tagok, tehát a legaktívabb érdeklődők társadalmi megoszlásáról a következők tudhatók: az első év 147 tagja közül 50 megyei vagy városi, többnyire magas rangú tisztviselő, 20 pedagógus, tehát tanító, gimnáziumi tanár vagy nevelő, 18 ügyvéd, 14 földbirtokos, 12 orvos, 8 katolikus és egy evangélikus lelkész, 6 kereskedő és 4–4 gyógyszerész, illetve katonatiszt.¹⁹

Az egyesületi élet igen aktív volt, rengeteg felolvasógyűlést tartottak, ahol a legújabb tudományos eredményekről számoltak be. A kirándulások mellett ez volt az a fórum, amely a leghatékonyabb volt a természettudományok népszerűsítésében. 1889-ig, 12 év alatt 54 felolvasást tartottak, ahol a hangsúly az

14 Hiszen nem valószínű, hogy ha a szerző térképről tájékozódott, az bilingvis lett volna.

15 Például: JANOVSZKY, 1888.; MATERNA, 1888.

16 PETROGALLI, 1888b. 32. Petrogalli Artúr egyébként édesapja az államfordulat után a *Prágai Magyar Hírlap*ot szerkesztő Petrogalli Oszkárnak. SBS, 1990. 453.

17 POLÁNYI, 1987. 41.

18 FREUND, 1882. 81–84.; BRANCSIK, 1879.; MARTINY, 1899. 135–154.

19 Évkönyv, 1878. 9–13.

új természettudományos és technikai eredmények ismertetésén és megértetésén volt. Ezek többsége magyar nyelven folyt, jórészt Trencsén városában, ám érdeklődés hiányában 1889-ben fel kellett függeszteni az előadásokat. „A magyar színház, a sportköri estélyek, a majdnem mániákussá vált korcsolyázás és az esti korcsolyázó ünnepélyek (...) elvonták a közönséget.”²⁰ A színház vagy a sport kétségtelenül szórakoztatóbb a nagyközönség számára, mint az akármilyen érdekesítő tudományos előadások. Hogy eddig mégsem vonta el a közönséget, annak az volt az oka, hogy még tíz évvel korábban sem lehetett túl nagy magyar kulturális élet a városban, hiszen csak 635 magyar élt ott, míg a tárgyalt időpont után egy évvel, 1890-re a számuk csaknem megháromszorozódott, a városon belüli arányuk duplájára nőtt.²¹

I. 2. c.) Az egyesület tényleges tudományos tevékenysége

Az egyesület láthatóan legaktívabb szervezője a természettudományi társaság ötletét felvető Brancsik Károly volt. Egyetemistaként, Grazban foglalkozott először bogarakkal. Nemzetközi hírnevét a madagaszkári Nossibé szigetén gyűjtött rovarok feldolgozásával szerezte.²² Egy ideig az egyesület titkára, később alelnöke, majd Marsovszky halála után elnöke lett. Ha nagyon sarkosan akarunk fogalmazni, elmondhatjuk, hogy önmagának hozott létre egy tudományos egyesületet és azzal együtt egy megjelenési fórumot,²³ amely a későbbiekben belépőt jelentett számára a magyarországi és a nemzetközi tudományos életbe. Ezt az állítást az támasztja alá, hogy az első 18 évben az egyesületi évkönyvekben megjelent összesen 106 tanulmány, ezek közül 41-et írt ő maga, ez 40%-a a tanulmányoknak, nem beszélve az útleírásokhoz készített jegyzeteiről. Ha azonban csak az önálló, nemzetközileg is értékelhető tudományos tanulmányokat vizsgáljuk, Brancsik Károly csaknem egyedül marad az egyesületben. Értekezései közül egyébként nyolcat latinul, tizennégyet magyarul írt, csak-

20 JANOVSKY, 1895. 25, 37–40.

21 SZARKA, 1995. 251.

22 BODÓ – VIGA, 2002. 130–131.

23 Brancsik központi szerepe megjelenik az évkönyvekben is, természetesen pozitív megközelítéssel: „... az egyesület létesítése körül annyit fáradozott s tulajdonképpen lelke...” és „... tudományos munkálkodása az egyesület javarésze...”. JANOVSKY, 1895. 32–33. És van egy vizuálisan is megfogható érvünk arra, miért tekinthetjük Brancsikot az „egyszemélyes természettudományi egyesületnek”. A XXI–XXII. évkönyvben ugyanis Dr. Brancsik Károly arcképe a címlappal szemben, mintegy az évkönyv (és az egyesület) emblémájaként jelenik meg (Évkönyv, 1899). Brancsik egyébként gyakran használt olyan levélpapírt, amelyet bal felső sarkában a saját arcképe díszített. (ALU SNK 58 A 18. Brancsik, Karol, Holuby, Jozef.)

nem a felét, tizenkilencet pedig németül. Az, hogy tanulmányainak kerekén kétharmadát nem magyarul írta, vélhetően a nemzetközi ismertségre való törekvésnek is betudható,²⁴ megemlítendő azonban, hogy magyarul is főként szakcikkeket közölt.

Ez a törekvése, úgy tűnik, sikerrel járt, az egyesület „*évkönyveire, a bennök megjelent értékes dolgozatokra számtalan esetben hivatkozás történik a tudósok részéről; ismertebbek évkönyveink a külföldön, mint tulajdon hazánkban, (...) az orosz-lávrész és érdem e téren minden esetre Dr. Brancsik Károlyé és Holuby Józsefé, kiknek önálló tudományos búvárlatai az egyesületi évkönyvek legbecsesebb tartalmát képezik.*”²⁵

Az egylet másik tudósának tehát Holuby Józsefet, ma ismertebb nevén Jozef Ľudovit Holubyt tekinthetjük.²⁶ Ő jóval kevesebbet publikált, 13 német és egy magyar nyelvű tanulmányt. Ugyanakkor ő írta az egyetlen, az egyesület által kiadott könyvet, egy szintén német nyelvű növénytani monográfiát. De ő már nem csak tudományos értekezéseit írta németül. Az idős Römer Flórishoz is ezen a nyelven írt levelet 1887-ben.²⁷

II. A szlovák-magyar viszony az egyleten belül

A tény, hogy Holuby a tudományos életben a magyart elkerülve szinte kizárólag a német nyelvet használta, egy kérdés feltevésére ösztönöz, mégpedig arra, hogy hogyan jelennek meg a XIX. század végi súlyos magyar-szlovák ellentétek az egylet tudományos életében, megjelennek-e egyáltalán, és ha igen, hogyan tudják orvosolni őket?

A válasz irányában az első lépés: tisztázni, hogy kik lehettek a tagjai az egyesületnek? A belépőkkel szemben nem voltak nagy elvárásai az alapítóknak, tehát nem egy megyei gazdasági-társadalmi eliten belüli értelmiségi elitcsoportot kívántak létrehozni (igaz – amint majd később látni fogjuk – a tagság jelentős része az elitből származott): „*Minden feddhetetlen erkölcsű honpolgár nem-*

24 Anyanyelvét azonban a rendelkezésre álló forrásokból nem tudjuk kideríteni, meglehetősen, hogy ez a német volt.

25 JANOVSKY, 1895. 35, 41.

26 SBS, 1987. 369–370.

27 OSZK Levelestár, Holuby, J. L. – Römer Flórishoz. 1887, Nemespodhragy. A levél érdekessége, hogy „trilingvis”: a feladás helye magyarul van, az ideje szlovákul, a levél maga németül. A magyar régészet megalapítójának tekintett Römer Flóris egyébként az 1840-es években több helyen tanított természettudományt is. (A MTA tagjai, 2003. 1081–1082.)

különbség²⁸ nélkül, ki a természettudományok iránt érdeklődik, lehet tagja az egyletnek, köteles azonban ezen szándékát szóval vagy írásban a választmányának bejelenteni.”²⁹

Annak eldöntése, hogy melyik nemzethez/etnikumhoz tartoztak az egyes tagok, százötven ember esetében – elegendő forrás híján – szinte lehetetlen. 1850-ben 212 379 Trencsén megyei lakos közül 687 volt magyar, és 200 534 szlovák nemzetiségű, a fennmaradó több mint 10 000 főt a vágvölgyi zsidóság tette ki. A dualizmus kori „állami magyarosítási gépezet” sem ért el túl nagy eredményeket: 1910-ben Trencsén egyedüli a megyék között, ahol a szlovák anyanyelvűek aránya még mindig 90% fölött van.³⁰ Mivel Trencsén megyének és a szlovák területeknek nincs alapos, széleskörű társadalomtörténeti jellegű feldolgozása, a tagok fent elmondott foglalkozás szerinti csoportosítása sem segíthet eredményhez. Hiszen nagy vonalakban elmondható, hogy a tagok között többségben lévő megyei hivatalnokok, a pedagógusok, és az egyházi hierarchián keresztül a papok is a többségi nemzet képviselői, előretolt helyőrségei lehettek, mindazonáltal mindhárom csoportban szerepelnek a listán olyanok, akikről ez a legkevésbé sem állítható. Így az egyesület meghatározó személyiségeit, elnökeiket, tudósait, legaktívabb pártolóit kell megvizsgálnunk. Személyekre lebontva tehát olyan kérdéseket kell tárgyalnunk, mint a szlovák nemesség és értelmiségiek automatikus elmagyarosodása, a kisszámú szlovák tudatú értelmiség problémái, a gazdasági és társadalmi felemelkedésnek a magyar identitás választásához való kötése, valamint a nyelvhasználat problematikája.

Ez utóbbi témához már itt szükséges megjegyezni, hogy a történetünk főszereplői legalább két, de inkább három nyelven értettek és/vagy beszéltek. A német és a magyar nyelv a hivatali, a társadalmi és a gazdasági életben volt elengedhetetlen, a szlovák pedig azért volt lényeges, mert a megyei lakosok legjelentősebb része egyik nyelvet sem bírta,³¹ valahogy pedig velük is érintkezni kellett a vizsgált csoportnak, tehát a már fent említett megyei tisztviselőknek,

28 Miután az egylet tagjai között nem találni nőket, s mivel ezt a szabályzatot a kilencedik évben nyomtatták ki (ekkor már sejtették, hogy nem tolonganak a hölgyek a tagságerő), a kifejezés itt valószínűleg bármilyen különbségre vonatkozik, legyen az vallási, nemzeti, társadalmi különbség.

29 Évkönyv, 1887. 5.

30 DÁNYI, 1993. 58, 62–63, 69. Az 1850-es népszámlálás nemzetiségi adataival kapcsolatos problémákra lásd DEÁK, 2000. 59–79.; SZARKA, 1995. 256–257, 260–261.; Felvidék, 1995. 319.; Felvidék, 1996. 291. Igaz, a vizsgált időszakban látványos változás következett be a nemzetiségi arányokban a megyében: „A merre fordultunk, mindenhol tót szóval találkozhattunk. A polgárság tót mezbe volt még öltözve teljesen, (...) s kinék jutott volna akkor észbe kegyesrendi templomban magyar beszédet tartani. (...) Jelenleg pedig az utcán is kedvesen köszönt bennünket a magyar nő; otthonos vendég az ma már a kereskedő boltjában, a mesterember műhelyében”. PRUSZKAI, 1886.

31 POLÁNYI, 1987. 92.

tanároknak, ügyvédeknek, a földbirtokosoknak, orvosoknak, a papoknak,³² a kereskedőknek és a gyógyszerészeknek.

II. 1. Az első elnök és a megyei elit

Az első elnök Marsovszky Móric volt. 1821-ben született, a vármegye egyik legtekintélyesebb családjába.³³ 20 évesen már szolgabíró, 1843-tól kezdve politizál, a megye liberálisainak egyik vezére, egy alkalommal őrizetbe is veszik. 1848-ban a vágújhelyi pogromot jórészt ő veri szét, később pedig nemzetőrként a szlovák légió ellen harcol, sőt, a budatini csatát is az ő vezetésével nyerik meg.³⁴ Emlékezetes egy szlovák nemzetiségű pappal való konfliktusa is.³⁵ Később 250 fős gerillacsapatot szervezett, így a szabadságharc bukása után kénytelen volt hosszabb nyugat-európai körutat tenni, amely egészen 1856-ig, az amnesztiáig tartott. Ezekben az években leginkább csak vadászott, így eljutott még az Északi-sark közelében lévő Lofoten-szigetekre („a *Lofotokra*”) is. Vélhetően vadászszenvedélye, a hosszú külföldi tartózkodás tapasztalatai, és természetesen megyei tekintélye vezettek oda, hogy ő lett a természettudományi egylet elnöke, amelynek megalakulásakor egy 50 kitömött állatból álló gyűjteményt akart ajándékozni, amit helyhiány miatt visszautasítottak. Egyébként a vadászatról is írt egy kis könyvet, amelyet, úgy tűnik, nem sikerült kiadnia. Petrogalli szerint a kiegyezés után a Deákpárt megyei elnöke volt, vezetése alatt Trencsén megyéből nem jutott be ellenzéki képviselő³⁶ a parlamentbe.³⁷

32 Rehák István illavai plébános például 1880-ban szlovák nyelvű beszéddel köszöntötte Baross Gábor képviselőt. *Vágújhelyi Lap*, 1880. július 11. VII. évf. 28. sz.

33 Megjegyzendő, hogy a Marsovszky-család 1803-ig – eddig az időpontig van meg a család levéltára – bizonyosan csak a szlovák nyelvet használta családi irataiban, sőt, még a hivatalos dokumentumok egy része is vegyes, latin-szlovák nyelvű. ŠAB, Maršovský, VII. no1.

34 Budatin ma Zsolna egyik külkerülete.

35 Eucsei Gerometta Marsovszky Móric Bernát nevű testvérének volt az ellenjelöltje a biccenai választókerületben, 1848 nyarán. Ehhez lásd RAPANT, 1937. 369–372.

36 Ugyanakkor ellentmond ennek az a tény – amint az bellusi Baross Gábor, a későbbi közlekedési miniszter példájából is látható –, hogy Trencsén megyében a képviselők megválasztása inkább függött Kubicza Páltól, aki nem csak főispán volt hosszú ideig, de magának Deáknak is közeli, jó barátja. (Baross életrajzírói szerint Kubicza így akarta – sikerrel – eltávolítani a túlságosan is energikus tiszviselőt a megyéből.) Kubiczáról lásd SOMOGYI 1889. 430.; PÁLMÁNY, 2002. 483–485. Baross megválasztásáról GYÖMREI – VÉRTESY, 1937. 38–39.; GERŐ, 1988. 152–154.

37 Évkönyv, 1878. 15.; PETROGALLI, 1888a. 27–30. Jellemző, hogy az életrajz szerzője a vágújhelyi pogromokat úgy állítja be, mintha nem a rendkívüli helyzet kiváltotta zavargá-

Talán Marsovszky hatására, talán más okból, de a megyei elit igen nagy számban képviselteti magát az egyesületben. Mindkét esetben figyelembe kell azonban venni, hogy az összekötő kapocs, s így a tömeges részvétel előfeltétele az azonos csoporthoz – tehát a magyar vagy elmagyarosodott gazdasági-társadalmi elithez – való tartozás.

A megye legnagyobb földbirtokkal és persze a legnagyobb földjövedelemmel rendelkező jogi és természetes személyeinek jelentős része képviselteti magát a listán. Fényes Elek az 1859-es állapotokat rögzítve Trencsén megye 87 nagybirtokosát sorolja fel, akik 100 holdnál nagyobb földtulajdonnal rendelkeznek, ez egyébként a megyei földek több mint negyede. A Trencsén Vármegyei Természettudományi Egylet első támogatói között van gróf Königszeg (Fényesnél Königszeg) Gusztáv, aki 9388 holdjával és az abból befolyt 18 939 forint évi jövedelemmel a megye ötödik legnagyobb birtokosa és harmadik leggazdagabb embere. Tersztyánszky Tamás valamivel később csatlakozik az egyesülethez, ő 890 holddal a 26. legnagyobb területet bírja, jövedelme azonban „csak” a lista 60. helyéhez elég. Marsovszky Károly, bár két éve nincs az élők sorában, még birtokosként szerepel, 518 holdat bír, évi 609 forint jövedelemmel (a sorban a 36. illetve az 50.). Efelett ekkor minden bizonnyal az egyesület későbbi elnöke, Marsovszky Móric rendelkezik, hiszen bátyja, Bernát még apjuk előtt meghalt, másik testvéréről, Jusztinról pedig semmilyen forrásunk sincs. Szilvay Károly és Ordódy István egyleti tag 265, illetve 261 hold föld birtokosa. Az illavai katolikus egyház 218 holddal rendelkezik, az egylet tagja pedig Rehák István, a plébános. Sándor Lajos alig több mint 100 holdnyi birtokán jól gazdálkodik, nagyobb a jövedelme, mint a kétszer akkora birtokú Szilvainak. Rajtuk kívül még tizenhárom egyleti tag valamely családtagja került a leggazdagabb 87 közé.³⁸ A megyei nagybirtokos családok tagjai közül tehát összesen húszan, tehát 23%-ban érzik fontosnak a megyei természettudomány fejlődését.

A másik típusú gazdasági elit, tehát a bankok igazgatói és igazgatótanácsi tagjai is szerepelnek az egyleti tagnévsorban. 1874-ben hét bank- és hitelintézet működött a megyében, közülük hatban jelentős szerepet kapott a későbbi természettudós egyesület tagsága. A Puchó-Pruszkai takaré- és hitelintézet elnöke báró Hoening O’Caroll, alelnöke Kubinyi György, igazgatótanácsi tagja Mednyánszky Sándor, valamint a Schlesinger család tagjai. A Zsolnai takaré- és hitelintézet elnöke Kubicza Pál, aki egyébként az 1840-es évektől a megye

sokról volna szó, hanem arról, hogy a „hurbanista lázadók” meg akarták szerezni a zsidók vagyonát, hogy anyagi alapot biztosítsanak felkelésükhöz.

38 NAGY, 1860. 341.; FÉNYES, 1860. 14–21. Ebből a szempontból tovább lehetne kutatni a rokoni szálak között, s minden bizonnyal valamelyest emelkedne így a szám, de ez nem tűnik indokoltnak, hiszen a lényeg, hogy a megye elitjéhez tartoztak, már így is tudjuk.

egyik legjelentősebb politikusa, a jogtanácsos itt Schauer Gyula, de igazgatótanácsai tag Udránszky Péter is, aki a fiatal Udránszky Lászlónak, az egyesület egyetlen későbbi akadémikusának az édesapja.³⁹ A Csaccai takarékpénztár választmányi tagja Baumgartner Libor, zsolnai szolgabíró, jogtanácsos Sevcsik Gáspár. Az illavai takarékpénztár elnöke Marsovszky Móric, alelnöke Rehák István plébános, vezérigazgatója Materna Ede, jogtanácsosa Donáth Gusztáv, könyvelője Kohn Náthán, a felügyelő-bizottság tagja Sándor Lajos és Libertiny Lajos, póttag Nozdroviczky Gyula. A Trencsén Megyei Bank és Leszámítóló-pénztár elnöke Grotkovszky Sándor később Grotkovszky Elek, a felügyelőbizottság tagja Matussek István.⁴⁰ A Trencsényi takarékpénztár választmányi tagja Bangya Károly, trencsényi ügyvéd, Decsy Lajos jogtanácsos, Simon Béla vezérigazgató (ő egyébként gyógyszerész, és az egyesület első alelnöke), pénztárnok Zsolnay György, könyvelő Neubauer Ede, de igazgatósági illetve felügyelőbizottsági tag még Huszár Károly, Kostyál Lajos és István valamint Zsámbokrétly Pál. A baáni takarékpénztárat pedig Mihalik József plébános igazgatja. 32 név tehát a „bankszektorból”.⁴¹

Látható tehát, hogy a megye 40–50 legtekintélyesebb férfiúja fogott össze, akik családtagjaikkal, rokonaikkal, barátaikkal együtt többséget alkottak az együletben.

II. 2. Az egyesület tagjainak magyarsága

Láthatjuk tehát, hogy jórészt beigazolódott a feltevésünk, hiszen a megyei és városi közélet legelőkelőbb szereplőit tömöríti magába az egyesület. A tagok jelentősebb részéről elmondhatjuk, társadalmi pozíciójukból következően, hogy a lassan gyarapodó megyei magyarság részét képezték.

A birtokos elit esetében elmondható ugyanis, hogy minél nagyobb egy birtok a Felföldön, annál biztosabb, hogy magyar identitású a tulajdonosa. A pénzin-

39 A MTA tagjai, 2003. 1338.; SBS, 1994. 162–163.

40 A két utolsó személy azért érdekes, mert őrölk, valamint Sevcsik Gáspárról van olyan forrásunk, amely alapján pontosan be tudjuk határolni politikai irányultságukat. Ők ugyanis másfél évtizeddel korábban a túrócszentmártoni memorandum ellen felemelték a szavukat (1861-ben Túrócszentmártonban elfogadták a *Szlovák nemzet memorandum*a c. kiáltványt, amely területi és kulturális autonómiát követelt a szlovákoknak). Még hozzá úgy tiltakoztak – több mint száz társukkal együtt –, hogy közben magukat szlovákoknak, sőt, *uhomak* vallották, kihangsúlyozva azt, hogy ők nem etnikai, hanem politikai értelemben magyarok. (Az 1861-ik évi Magyar Országgyűlés, 458–460.)

41 MIHÓK, 1874. 38, 51, 76, 108, 185.; MIHÓK, 1875. 44, 54, 58, 81, 94, 129, 212.; MIHÓK, 1876. 69.; MIHÓK, 1877. 53, 62, 101, 125, 204.; MIHÓK, 1878. 79, 116, 153.

tézeteket vizsgálva ugyancsak világos, hogy ritka a szlovák öntudatú banktisztviselő.⁴² A felsorolt harminckét név mögött tehát leginkább a magyar nemesiség, illetve a vágvölgyi zsidóság képviselőit sejthetjük.⁴³

Emellett azért is következtethetünk az egyleti tagság többségének magyar mivoltára, mert ahogy fentebb láthattuk, az egyesület társaságszervező vonzereje a magyar kulturális élet fellendülésével halt el, tehát a trencsényi magyar színházzal konkurált.

Az egyleti tagság magyar érzelmére (korabeli szlovák látószögből: „elfajzottságára”) a legegységelműbb bizonyíték az egyesület történetének második, a millennium és az egyesület 18 éves fennállása előtt tisztelgő leírása. Az amatőr historikus ekkor Janovszky László, a trencsényi gimnázium tanára, munkáját egy önvallomással zárja: „Azért írtam e művecskét, hogy lelkesítsen, hogy kifejezője legyen abbéli reményemnek, hogy egyesületünk összes tagja itt az ország határszélén, Trencsén vármegyében, habár szerény, de szerény munkásai lesznek a nemzeti műveltség terjesztésének, mely munkásság eredménye a művelt és erős magyar nemzet leend, melyet mindnyájan forrón óhajtunk.”⁴⁴

Azt nem tudni, hogy ez ellen volt-e valami kifogása a megye 95%-át alkotó szlovákságnak, amelynek néhány, még hozzá a megyében és országosan is jelentős személyisége is tag volt. Közvetlen ellenkezéssel mindenestre nem találkozhatunk, már csak a forrásadottságok miatt sem. Janovszky egy utalása mégis árulkodó. A gyönyörűen kialakított és rendben tartott trencsényi városi park növényei mellé kis, magyar–latin nyelvű táblákat helyeztek az egyesület hagyományos célja szerint a nép okulására, a természettudomány népszerűsítésére. Azonban egy éven belül a táblákat „duhajtság és neveletlen elemek” lerombolták, kidöntötték.⁴⁵ Természetesen az ember pusztító hajlamára is rá lehetett fogni, de kinek lehettek útjában a táblák? A válaszhoz érdemes elképzelni egy öntudatos szlovákot, aki a városban élve sem a munkahelyén, sem a hivatalokban, sem az iskolában, de még a vasútállomáson jegyvételkor sem használhatja anyanyelvét, hanem magyarul kell beszélnie. Ezután kimegy sétálni a

42 SZARKA, 1995. 54–55.; POLÁNYI, 1987. 32–35.

43 Esetleg a betelepült németeket, hiszen a pénzintézetek közül több is német-magyar cég.

44 JANOVSZKY, 1895. 54. Itt felvetődhet a kérdés, hogy a politikai, vagy az etnikai magyar nemzetre gondolt-e a szerző, hiszen a szlovák Julius Markovič a nyitrai politikai perről szóló könyve végén ezt írja: „magyar hazámért mindenemet, életemet mindig kész vagyok feláldozni, de hagyják meg és ne vegyék el től bicsületemet.” (MARKOVICS, 1903. 351.) Janovszkynál azonban egyértelmű az etnikai értelem, hiszen az a közeg, amelyen keresztül a nemzeti műveltséget akarta terjeszteni az egyesület, a magyar nyelv volt, egyetlen szlovák cikk sem jelent meg az évkönyvekben.

45 JANOVSZKY, 1895. 49–50.

parkba, hogy kiszellőztesse a fejét, és ott minden nagyobb fücsomó mellett magyar nyelvű táblácskát talál...

Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy ha az egyesület kiadványai nem is tudnak a társaságot körbevevő környezet szlovák nyelvűségéről, vannak töredékes adataink arra, hogy az egyesület (és a megye) prominens személyei tudtak szlovákul, sőt, olykor nagy nyilvánosság előtt, különböző társadalmi eseményeken is megszólaltak ezen a nyelven. Ilyen alkalom volt például, amikor Kubicza Pál Trencsén város 1848-ban, majd 1867-ben is megválasztott képviselője, a megye főispánja (1867–1890) esküjét mindkétyszer szlovákul tette le (és egyébként az 1868-as nemzetiségi törvényt előkészítő negyvenfős bizottság tagjai közt is ott volt),⁴⁶ vagy a már említett eset, amikor Rehák István illavai plébános szlovák nyelvű köszöntőt mondott Baross Gáborra, szintén képviselővé választása alkalmából.

II. 3. A helytörténet, a botanikus és a bibliográfus

Lássuk most az egyelet szlovák vonatkozásait, itt három egyesületi tagot érdemes megemlíteni. Alexander Lombardini zsolnai ügyvéd, a korábbi zsolnai polgármester, František Gerometta unokája. Lombardini helytörténész volt, és bár jórészt szlovákul és szlovákokról írt, nem mondható a korabeli terminológiával élve „pánszlávnak”. Ezért szlovák nyelvű, Zsolna történetéről szóló munkájának előfizetőit sem tekinthetjük (csak a prenumerálás alapján) a szlovák nemzeti mozgalom tagjainak, azonban mégis jelzésértékű, hiszen akik prenumeráltak a könyvre, bizonyosan tudnak szlovákul (de legalábbis nem zárkoznak el egy szlovák nyelvű kiadvány birtoklásától és nyilvános támogatásától 1874-ben). Hat későbbi egyleti tag, valamint öt egyleti tag rokona fizetett elő a *Stručný dejepis slobodného mesta Žiliny* [Zsolna szabad királyi város rövid története] c. kötetre.⁴⁷ Előbbiek között van Borcsiczky László (*Borčický, Ladislav*), akinek három rokona is a leggazdagabb 87 között van, de Latkóczy Sándor is régi nemesi család tagja. A harmadik előfizető Schauer Gyula (*Julo*), őt már a Zsolnai

46 Erről a Ján Francisci által szerkesztett Pešťbudinske Vedomosti tudósít, másutt azonban erről nem találni adatot. Hitelességét mégis bizonyítja, hogy a szerkesztő együtt említi az esetet a szakolcai polgármester rendeletével, aki szlovák nyelven akarta vezetni a városi jegyzőkönyveket, ennek valódiságát pedig a szlovák nyelvhasználatot meg nem engedő belügyminiszteri leirat igazolja. KEMÉNY G., 1952. 21, 25, 81. Slovenské národné noviny, 1848. č. 284. 1135.

47 Megjegyzendő, hogy Lombardini művét a nagybiccsei helytörténészek csak Ľudovít Stárek latin nyelvű kéziratosa munkájának a fordításaként jellemzik. CHURÝ – KURUCÁROVÁ – ŠTANSKÝ, 2002. 71.

takarék- és hitelintézet jogtanácsosaként említettük. A prenumeráló Rehák Jánost ugyan már nem találjuk az egyesület tagjai közt, ő rokona lehet az illavai plébános és takarékpénztár-alelnök Rehák Istvánnak.⁴⁸ Ugyanígy rokona lehet Tombor Viktor előfizetőnek a három Tombor nevű gyógyszerész, akik a megye más-más városaiban éltek.⁴⁹

Jozef Holuby a második személy. Az ő történetének az elmondásából származik a legtöbb tanulság. Amint feljebb már volt szó róla, nem túl gyakran nyilvánult meg magyarul írásban.⁵⁰ Igaz, szóban sem, hiszen a gyakran szervezett, többnyire magyar nyelvű felolvasógyűléseken soha nem vett részt, és bár a tizedik évadban a tagság egyhangúan szavazott alelnöki pozíciója mellett, korábban a Brancsik Károlyhoz hasonló formátumú, és az egyesületet egyébként nagyon tevőlegesen támogató, a gyűjteményeket lelkesen gyarapító tudós nem kapott semmilyen pozíciót.⁵¹

Kérdés, hogy vajon Holuby soha nem tudta a megfelelő szinten elsajátítani a magyar nyelvet, és „*tótos pronunctatiója*”⁵² miatt nem szeretett sem élőszóban, sem írásban megnyilvánulni, vagy öntudatos szlováksága miatt utasította el a magyar nyelv használatát?

Első lépésben meg kell vizsgálni, volt-e lehetősége rá, hogy ne tanulja meg a többségi nemzet nyelvét?⁵³ Holuby az elemi iskolát szülőfalujában, Lubinában végezte el, ahol minden bizonnyal szlovák volt a tanítási nyelv. Aztán 1847 és 1850 között a modori evangélikus gimnáziumban tanult. Holuby így emlékszik vissza modori éveire: „*Némely tantárgyat szlovákul, egyet németül, egyet magyarul, a többit latinul tanultuk. (...) A természetrajzot, a botanikát magyarul tanultuk.*

48 Rehák János Nagybiccsén volt ügyvéd, később a Tatra Banka alapítóinak egyike. TKÁČ, 1997. 52.

49 LOMBARDINI, 1874. 75. Trencsén megyében egyébként a Tombor család volt az egyik legjelentősebb gyógyszerész család, már a reformkor folyamán is az egyik legnagyobb forgalmat lebonyolító gyógyszerész Tombor Ignác volt. SNA – Rod. Dubnický – Marczi-bányi Kočovce. Fasc MM. nr. 2a. Zápisnica z generál. kongregácii trenč. župy. 17–20. VI. 1844. inv. č. 650.

50 Írásait Rizner öt oldalon át sorolja bibliográfiájában, de magyar cikk alig van köztük. RIZNER, 1931. 120–125.

51 JANOVSZKY, 1895. 33, 38–40. Ján Mjartan Holubyról szóló életrajzi munkájában – tévesen – elhökklént említi. MJARTAN, 1963. 47.

52 Kazinczy Ferenc jellemezte így Berzeviczy András alnádor latin szóbeliségét. KAZINCZY, 2000. 13–14.

53 Lehetőség mindenképp volt rá, hiszen az általános iskolát minden további nélkül szlovák nyelven végezhette el, iskoláskorában pedig volt olyan gimnázium (éppen Trencsénben), ahol csak szlovákul tanulhatott volna, az egyetemi képzésben pedig már egyértelműen a német nyelvet preferálták, így felsőfokú tanulmányait is elvégezhette volna anélkül, hogy túl sok tárgyat magyarul kellett volna tanulnia. DEÁK, 2000. 248–287.

Most is tudom, hogy a füzetben »Növényország« felirat volt, és hogy »sárga répa« [a »« között az eredeti szövegben is magyarul – D. J.] volt említve, de ekkor nem tudtam, mit jelent a »Növényország« és mit a »sárga répa«...»⁵⁴ 1850 és 1856 között azonban a pozsonyi evangélikus líceumban tanult, ahol a tanítási nyelv a magyar és a német volt, itt mindenképp meg kellett tanulnia magyarul.

A szlovák életrajzi lexikon öntudatos szlovák értelmiséginek írja le Holubyt, aki azonban nem vett részt a nemzeti mozgalom politikai részében. Ha felidézzük családjá 1848-as történetét, talán megtudhatjuk e kettősség okait.

A leendő botanikus édesapja, Juraj Holuby ezekben az években lubinai evangélikus lelkész. Vélhetően egy választási eset kapcsán pánszlávizmus vádjába keveredett katolikus pap miatt kiadott a környékbeli evangélikus papság egy közös nyilatkozatot, melyet ő is aláírt. Ebben hitet tesznek Magyarország integritása mellett, és az ellene fellépőket elítélik.⁵⁵ Hogy ezt Holuby György is így gondolta-e, azt nem tudni, mindenesetre az egész megmozdulás inkább egy preventív stratégiai lépésnek tekinthető az evangélikusok részéről, hiszen a Liptószentmiklósi petíciót a „szlovák nemzet követeléseivel” 1848 áprilisában 30 evangélikus írta alá, amelyre válaszul a magyar kormány elfogatóparancsot adott ki a vezetők ellen.⁵⁶ Ha ő így is gondolta volna azonban, legnagyobb fia, Karol biztosan nem. Ő szeptemberben csatlakozik az országba Bécs felől betörő szlovák légióhoz, de a 21 éves férfit elfogják a magyar hatóságok, és példát statuálandó – kivégzik.⁵⁷

A 13 éves Jozef Ľudovitnak meghatározó élménye lehetett a bátyja erőszakos halála, és esetleg érvként szolgálhatott a túl aktív politizálás ellen. Ő, a fent ismertetett iskolaévei után még a bécsi egyetem teológiai fakultására ment, majd apjához hasonlóan evangélikus pap lett. Nemes-Podhrágyon⁵⁸ élt ezekben az

54 Ezt a professzor nem is mondta el nekik, és bár ezért a nemtörődömségért meg is rója Holubyt, nem biztos, hogy igaza van. Hiszen a visszaemlékező egy 84 éves nemzetközi hírnévű botanikus, és nem biztos, hogy helyesen tudja felmérni, mennyi természettudományi ismeret elegendő egy „nembotanikusnak”. Azonkívül Holuby pont emiatt kezdett behatóbban foglalkozni a témával. HOLUBY, 1965. 24. Lehetséges, hogy Raff Györgynek az iskolai tanításban jól alkalmazható, gazdagon illusztrált és színesen megfogalmazott *Természethistóriájából* tanult (RAFF, 1846. 8–58.). A „Növényország” alapján sajnos nem beazonosítható a tankönyv, mivel ez a növénytannak a korszakban elterjedt terminológiája. (Lásd például: FÉNYES, 1841.)

55 RAPANT, 1937. 298.

56 GABRIEL, 1999. 49–52.

57 Holuby történetét lásd BARTOŇOVÁ, 1968. 20–35.; STEIER, 1937. 256, 317.

58 Ma Zemianske Podhradie. Én a Nemes-Podhrágyot használom, mert ez a korszakban alkalmazott formája, még nem magyar nyelvű leveleken is így szerepel a címzés, indokolatlannak látszik a valószínűleg csak a hivatalos közegek által használt Nemes-váralja írása.

években.⁵⁹ Ennek fényében már érthető az, hogy csak keveset publikált magyarul, hiszen nála a német nyelv használatát nem csak a nemzetközi tudományos elismerés vágya indokolta, mint Brancsik esetében. Szlovák nemzetiségi volta is közrejátszhatott azonban abban, hogy míg a hasonló szaktekintélynek számító Brancsik a kezdetektől titkári, alelnöki, majd rövidesen elnöki pozíciót töltött be, addig neki alelnökké választására egy évtizedet kellett várnia. A pozíció hiánya azonban vélhetően nem zavarta túlságosan, hiszen a tudományos elismertséget hozó publikációs lehetőség folyamatosan rendelkezésére állt.

A harmadik, öntudatosnak nevezhető szlovák pedig Riszner Lajos, nemespohrágyi evangélikus tanító, azaz Ludovit Vladimír Rizner, szlovák témájú kutatás esetén még ma is nélkülözhetetlen bibliográfus⁶⁰ is tag volt az egyesület első tíz évében. Ő nem publikált, hiszen kutatási területe egészen másfelé esett, azonban ő is hasznát láthatta az egyesületnek, hiszen nagy, Trencsén megyével foglalkozó könyvtár tartozott hozzá, amely 1895-re már több, mint 660, javarészt megyei témájú könyvet birtokolt.⁶¹ Így a szlovák témájú írásbeliség bibliográfusának rendelkezésére állhatott egy közeli, tematikus könyvtár.

Érdekes megvizsgálni a három ember egymással való kapcsolatát is. Lombardini vélhetően még egy letűnt kor szellemi örököse, egy Pechány Adolf-féle⁶² hungarus volt, mert bár kizárólag szlováknak lehet mondani, nem tudunk róla, hogy felemelte volna szavát a magyarosítás ellen.⁶³

Holuby és Rizner azonban egy helyen éltek, egyikük az evangélikus iskola igazgatótanára, másikuk az evangélikus lelkész volt.⁶⁴ Ennek ellenére kapcsolatuk eleinte meglehetősen rideg lehetett. Holuby *Visszaemlékezéseiben* és néprajzi munkáiban távolságtartóan, semmitmondóan ír Riznerről, mintha nem is volnának személyes, mindennapi kapcsolatban, többnyire annak munkái kapcsán hivatkozik rá. Az ellentét kettőjük között Rizner és Andrej Kmet

59 MJARTAN, 1965. 7–14.

60 Niederhauser Emil szerint „*a szlovák Szimnye*”. NIEDERHAUSER, 1995. 593.

61 JANOVSZKY, 1895. 36.

62 Mindketten trencsényi származásúak, és közülük volt az egyesülethez (Pechány publikált a millenniumi évkönyvben PECHÁNY, 1895. 198–208.). Pechányról lásd KISS Gy., 2000. 255–260., illetve ÁBRAHÁM, 2000. 253–254.

63 Egy szlovák község nevének a magyarosítását például nyelvtani alapon kritizálja. RIZNER, 1932. 106. – A hozzá közel álló nagybátyjának, Eugen Geromettának súlyos konfliktusai voltak 1848-ban a magyar nemességgel, legfőképp az egyesület első elnökével, Marsovszky Móriccal és annak bátyjával, Bernáttal, (lásd fent) ő azonban nem ír erről semmit, de a hallgatása is elég beszédes. LOMBARDINI, 1895. 618–619.

64 Szimnye szerint – akinek pedig munkatársa is volt a szlovák bibliográfus – Rizner egész életét a nyitrai Szakolcán élte le. Ez a minden bizonnyal téves feltételezés esetleg abból adódhat, hogy Rizner több munkáját Szakolcán adták ki. SZINNYEI, 1980–81b. 1034–1035.

levelezéséből még könnyebben kiolvasható. Ugyanis, amikor Rizner elhatározta, hogy Holubyról személyi bibliográfiát készít, nem sétált át egyszerűen a lelkészakba és emelte le a polcra a szerzői példányokat, hanem levelet írt Túrócszentmártonba, Kmet'nek, és tőle tájékozódott. Ebből úgy tűnik tehát, hogy a XIX. század végi szlovák tudományos életnek két nagyon jelentős személyisége nem is igen állt szóba egymással. Viliam Sokolík szerint ennek oka szakmai ellentét, féltékenység volt.⁶⁵ Ezt a választ csak részben fogadhatjuk el, a tudományos féltékenység elmérgesíthet ugyanis egy rossz kapcsolatot, de nem túl valószínű, hogy egy döntően humán érdeklődésű bibliográfus egy botanikus sikerét irigyelje, és fordítva. Ezen kívül Rizner naplójában nyomon követhető, hogy lassan, az 1800-as évek legvégére mégiscsak kialakult közöttük a barátság. Eleinte Holuby emlékirataihoz hasonló távolságtartással ír a lelkészeletről, majd beszámol arról, hogy együtt mulattak egy alkalommal, később már „drága Holuby”-ként szerepel, majd pedig régészeti leleteket gyűjtöttek együtt.⁶⁶

II. 4. Szlovák-magyar együttélés a természettudományi egyesületben

A láthatóan kevés toleranciával rendelkező Marsovszky által képviselt egyesület tehát nem vált kizárólag magyar természettudományi egyesületté, azzal együtt sem, hogy a magyar államot és ezzel együtt a nemzetiségi elnyomást képviselő megyei hivatalnokok gyülekezőhelye volt.⁶⁷ A megye legjelentősebb szlovák írói, tudósai sem idegenkedtek a tagságtól. Sőt, Holuby alelnök volt hosszú ideig, ami alatt sok olyan tanulmány jelent meg az évkönyvekben, amelyek, ha önmagukban nem is sértők egy öntudatos szlovák számára, egy természettudományos tanulmánykötetnek mindenképp némi sovíniszta ízt adtak, s közülük több – például a Petrogalli által írt Marsovszky-ekrológ – ki is meríti a sovínizmus fogalmát.

Ez a kis „nyugalom szigete” feltehetően Brancsik Károlynak köszönhető, az ő tudomány iránti elkötelezettségének és alázatának. Ő nevéből következhetően szlovák származású, de nem szlovák identitású tudós volt, hiszen nem találtunk egyetlen forrást sem, amely ezt alátámasztotta volna, Holubynak írott félszáz levelében csak egyetlen szlovák mondatot találhatunk.⁶⁸ A kisszámú

65 HOLUBY, 1965. 182.; HOLUBY, 1958. 200, 288, 295, 330.; RIZNER-KMET', 1970. 23.

66 RIZNER, 1955. 130. 175. 178. 180. 206. 316.

67 1886-ban például a Trencsén megyei tisztikar kétharmada volt az egyesület tagja, és ha nem számítjuk az egyesülettel – úgy tűnik – elzárkózó illavai tisztviselőket, akkor a legmagasabb rangú vármegyei hivatalnokok háromnegyede vett részt az egyesületi életben. (Évkönyv, 1888.; Magyar országos tisztí- és névtár, 1886. 145.)

68 RIZNER, 1927. 189–190. ALU SNK 58 A 18. Brancsik, Karol – Holuby, Jozef. Mindazonáltal a trencsénai panteonban előkelő helyen szerepel (a város honlapján például a

magyar nyelvű publikációjából arra következtethetünk, hogy a tudomány megelőzte a nemzetiségi mivoltát, és így nem magyarosítani akart a társaságban, hanem tudományos elismertséget szerezni. Ezért valószínűleg, mint az egylet „*lelke*”, ő segítette át az általa megálmodott társaságot a minden bizonnyal felmerülő nemzeti ellentétek során.⁶⁹ Így jelképértékűnek tekinthetünk egy századforduló körül tett felfedezést, amely egyben a dolgozat címét is magyarázza. Egy addig ismeretlen növényt találtak, egy sárga, gyermekláncfű-szerű hegyi virágot, amelyet *Leontodon Brancsikii Holuby*nak neveztek el.⁷⁰

Holuby barátjaként említi egyszer Brancsikot, akit koleopterológiai [bogár, tehát keményszárnyú rovar] gyűjteménye miatt látogat meg Trencsénben.⁷¹ A már említett, Brancsik által Holubynak írott levelekből is szoros barátság olvasható ki, ám emellett javarészt szakmai kérdéseket tárgyalnak. Ezt jól ábrázolja a német nyelvű levelekben található, egyetlen magyar mondat: „*Fogadd szívvelyes üdvözlétünket! Az algákat, de más is nemsokára küldöm.*”⁷²

Még egy adatunk van arra, hogy az egyleten belül a tudomány tisztelete előbbre való volt a kényszeres magyarosításnál. Mednyánszky Sándor (az ő személyének azonosításával gondok adódtak)⁷³ így ír Haynald Lajosnak, amikor

kilenc leghíresebb trencsényi között szerepel, negyediként, Csák Máté és a Štúr-család után: <http://www.trencin.sk/15361>). Emlékét elsősorban a trencsényi múzeum létrehozása miatt őrizték meg, a róla szóló szlovák nyelvű írásokban azonban nem említik nemzetiségét. [Pl.: SBS 1986. 310–311., vagy <http://www.trencin.sk/15361> (2006. 01. 03.)]

69 Brancsik doktor tudományoszeretete mellett felmerülhetett egy racionális érv is, amely érdekelte lehetett abban, hogy a szlovák Holuby a magyar egyesületen belül maradjon. Hiszen ha csak Brancsik képviseli az egyletben a szó szoros értelmében vett tudományt, felmerül a kérdés, hogy vajon ő van-e az egyletért, vagy az egylet örte?

70 Évkönyv, 1899. Tab. III. Ez egyébként egy oroszlánfog-faj, és rendszertanilag is közel áll a gyermekláncfűhöz. HORTOBÁGY, 1968. 384. Ezenkívül mindkettőjükről még számos növény van elnevezve, pl. az egylaki vadkender, a *monoica Holuby*, amelyet a tudomány számára ugyan valóban a nemes-podhrágyi lelkeszt tárt fel, ugyanakkor a nép már régóta használta, a hajadonok vagy az özvegyek, férjhez menéskor gyűjtötték szerelmi babonákra. PALLAS, 1893. 786. [Még lehet, hogy nem csak gyűjtötték, hanem a vadkender-félék ismert tudatmódosító hatása (HORTOBÁGYI, 1968. 407) által valamilyen bódító hatású „szerelmi bájtalt” is főztek belőle.] Számos, Holuby nevét viselő növényt sorol fel még MJARTAN, 1963. 51.

71 HOLUBY, 1958. 145.

72 ALU SNK 58 A 18. Brancsik, Karol – Holuby, Jozef. 1906. március 19.

73 Azt sikerült tisztázni, hogy nem báró Mednyánszky Sándor Cézáról van szó, aki részt vett a szabadságharcban, 1848 után emigrált, és 1857-ben öngyilkos lett. Viszont van még egy Mednyánszky Sándor, aki részt vett a szabadságharcban, 1848 után Kossuthékkal emigrált, és a legismertebb emigránsokkal tartott közeli baráti kapcsolatokat, például Pulszkyval, „*Türr Pistával*”, de másokat is úgy említ, mint „*Teleki László és Hajnik Pál barátaim*”, illetve „*Kmetty barátom*”, Kossuth pedig csak „*Lajos*”, „*Lajos gazda*”, esetleg „*Turin bölcsé*”.

a kalocsai érsek-botanikus felveti azt a javaslatot, hogy a latin növényneveket magyarra kéne fordítani: „figyelembe sem vettem a nemzetiségek jogegyenlőségét, melyet a főnnforgó kérdés révén bevezetvén a természettudományba, a szellemi művelődés szörnyű s legyőzhetetlen nehézségeit teremtenék.”⁷⁴

Az utolsó szempont a Matica Slovenská. Ezt a szlovák tudományos és kulturális egyesületet 1875-ben, két évvel a Trencsén Vármegyei Természettudományos Egyesület létrejötte előtt bezáratta a kormányzat. Így a szlovák tudományos tevékenység egyetlen fórumát rekesztették be, amelynek egyébként Holuby is tagja volt. A szlovák értelmiségiek számára megoldás lehetett tehát a trencsényi egyesület, hiszen az nem követelt magyarnyelvűséget, és nem tett túl nagy különbséget magyar és nem magyar tudós között sem.

III. Záró gondolatok

Láthattuk tehát, hogy a Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület életén belül viszonylagos béke volt, a tudományseretet kiszorította az egyébként mindenütt jelenlévő nemzeti ellentétet.⁷⁵ A megyei politikai-gazdasági-társadalmi elitnek döntő szerepe volt az egyesület létrehozásában és fenntartásában, ugyanakkor az is látszik, hogy ez néhány kivételtől eltekintve passzív részvételt jelentett. A Brancsik- és Holuby-cikkek között elhelyezett publikációk csak néha súrolják (alulról) a tudományos igényesség határát (ez alól természetesen az akadémikus Udránszky László, illetve a nem egyesületi tagként,

Ő nem báró, csakúgy, mint az egyletbéli Mednyánszky, és a botanikát nem műkedvelő, hanem tudományos szinten műveli (ez az egyik „nagy közös téma” számára Kossuthtal). Azonban Szinnyei szerint 1871-ben meghal. Amíg nem bukkan fel újabb bizonyíték, mégis őt tekintem az egyletbéli Mednyánszky Sándornak, hiszen Szinnyei például Rizner esetén is elég nagyot tévedett, valamint kevés a valószínűsége, hogy egy időben két nem báró Mednyánszky Sándor éljen, akik a természettudományokért az átlagosnál is intenzívebben lelkesednek. Azonkívül Nagy Iván sem tud másik Sándorról a családban. OSZK Levelestár, Mednyánszky Sándor levelezése. SZINNYEI, 1980–81a. 986.; NAGY, 1860. 382–387.

74 OSZK Levelestár, Mednyánszky Sándor – Haynald Lajosnak, hely és idő nélkül. Grafológiai érdekesség, hogy az egyébként tisztán és precízen író Mednyánszky háromszor is nekifut az idézett bekezdésnek, mire el tudja kezdeni. Nyilván fontos volt számára a pontos megfogalmazás.

75 Jó példa a nemzetiségi szempontból kifejezetten feszült légkörre Baross Gábor egy megnyilatkozása, amikor arra a hírre reagált, hogy a bicsei szolgabíró a magyar mellett néha szlovák nyelvű bizonylatot is kiállít: „Kérni fogjuk a t. közgyűlést, hogy a bicsei szolgabíró Kínába tétessék át, törvénytisztelet tanulni.” GYÖMREI – VÉRTESEY, 1937. 35–38.

hanem meghívott publicistaként írók – pl. Pechány Adolf vagy Anton Handlirsch bécsi professzor – kivételek), és az egylet állat- és növénygyűjteményét gyarapítók is inkább csak természetbarátoknak, mint természettudósoknak tekinthetők. Úgy tűnik, hogy a megyei elit egyfajta naiv érdeklődés mellett kötelességének, szebb szóval szívügyének érezte az egyesület fenntartását, amelyet azonban inkább táplált a trencsényi lokálpatriotizmus, mint a nemzeti (hungarus vagy magyar) érzelmek. Így a társaság fenntartására költött pénz egyfajta „elitadónak” is tekinthető.

A fent elmondottnak köszönhető valószínűleg, hogy Brancsik, s talán Holuby érvényesíteni tudta a nemzeti-vallási vitákat háttérbe szorító tudományosság koncepcióját.

Felillant ugyanakkor a vegyes nemzetiségű vidék többnyelvűsége is, amely nem csak a tudományos életben jelentkezett, hanem a hétköznapiakban is (erre jó példa Holuby és Brancsik, akik baráti beszélgetéseiket valószínűleg németül folytatták). Sőt, itt a „magyarón” megyei elit meglepő toleranciáról tett tanúbizonyságot, gondoljunk csak Kubicza főispán és képviselő vagy Rehák plébános szlovák nyelvű beszédeire, vagy Lombardini történeti munkájának a nemesi prenumeránsaira.

Holuby 22 éves alelnöksége pedig egy olyan társaságban, ahol a döntő többség mégiscsak magyar volt, még hozzá leginkább nemrég asszimilálódott magyar (akiket Vajanský a leginkább vádolt magyarosítással),⁷⁶ finoman árnyalja azt a képet, mely szerint az öntudatos szlovákokat kizárták a kulturális, a tudományos és a közéletből.

Felhasznált irodalom és rövidítések

ALU SNK – Archív literatúry a umenia, Slovenská národná knižnica, Szlovákia

SNA – Slovenský národný archív, Szlovákia

ŠAB – Štátný Archív Bytča, Szlovákia

Slovenské národné noviny, 1848.

ÁBRAHÁM

2000 ÁBRAHÁM Barna: Pechány Adolf életrajza. In: PECHÁNY Adolf: *A magyarországi tótok*. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000.

76 Vessd össze POLÁNYI, 1987. 93–102. Polányi megfogalmazásában: „... az irodalmi alkotásokban megrajzolt jellemükhöz-erkölcsükhöz képest Júdás gyermekemeteg csínytevőnek tűnik...”

Az 1861-ik évi Magyar Országgyűlés

1861 *Az 1861-ik évi Magyar Országgyűlés. III. kötet.* Pest, Osterlamm Károly, 1861.

BARTOŇOVÁ

1968 BARTOŇOVÁ, Božena: *Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstaní v roku 1848.* Hlohovec, 1968.

BODÓ – VIGA

2002 BODÓ Sándor – VIGA Gyula (szerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok.* Budapest, Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, 2002.

BOLGÁR

2005 BOLGÁR Dániel: *Integrálódás asszimilációországban, avagy kísérlet a zsidó-nemzsidó viszony fogalmi kereteinek újragondolására a modern Magyarországon.* Kézirat, 2005.

BRANCSIK

1879 BRANCSIK Károly: Trencsén megye téhelyröpüinek felsorolása. In: *Második évfolyam. 1879. Évkönyv.* Szerk.: BRANCSIK Károly. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1879.

CHURÝ – KURUCÁROVÁ – ŠTANSKÝ

2002 CHURÝ, Slavko – KURUCÁROVÁ, Jana – ŠTANSKÝ, Peter: *Bytča.* Žilina, Knížné centrum, 2002.

DÁNYI

1993 DÁNYI Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás.* Budapest, KSH, 1993.

DEÁK

2000 DEÁK Ágnes: *„Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860.* Budapest, Osiris, 2000.

Évkönyv

1878 *A Trencsén megyei Természettudományos egyesület évkönyve.* I. évf. Szerk.: BRANCSIK Károly. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1878.

1887 *Kilencedik évfolyam. 1886. Évkönyv.* Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1887.

Évkönyv

- 1888 *Tizedik évfolyam. 1887. Évkönyv.* Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1888.
- 1899 *XVII–XVIII. évfolyam. A Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület 1894/95-i évkönyve.* Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület 1895.

Felvidék

- 1995 *A Felvidék településeinek nemzetiségi megoszlása (1880–1941).* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1995.
- 1996 *A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai százalékos megoszlásban (1880–1941).* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1996.

FÉNYES

- 1841 FÉNYES Elek: *Magyar országnak, `s a` hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben.* I. kötet. Pest, Trattner–Károlyi, 1841.
- 1860 FÉNYES Elek: *Magyarország statisztikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. Részletes és kimerítő leírása az egyes vármegyéknek, s azokban a 100 holdnál többet bíró birtokosoknak és földjeik mennyiségének, a szolgabírói járássok szerint az egyes városoknak, mezővárosoknak, faluknak és pusztáknak, az utolsó posta feljegyzésével.* I. kötet. Pest, Fényes Elek, 1860.

FREUND

- 1882 FREUND Miksa: *Egy ritka torzszülött.* In: *Negyedik évfolyam. 1881. Évkönyv.* Szerk.: PFEIFFER Antal. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület 1882.

GABRIEL

- 1999 GABRIEL Viktor [Ladislav Szalay]: *1848–1849 legendája a szlovák történetírásban.* Pozsony, Kalligram, 1999.

GERŐ

- 1988 GERŐ András: *Az elsőprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországn.* Budapest, Gondolat, 1988.

GYÖMREI – VÉRTESY

- 1937 GYÖMREI Sándor – VÉRTESY Miklós: *Baross Gábor.* Budapest, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, 1937.

HOLUBY

- 1958 HOLUBY, Jozef Ľudovit: *Národopisné práce*. Zostavil a úvod napísal: Ján MJARTAN. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1958.
- 1965 HOLUBY, Jozef Ľudovit: *Rozpomienky*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.

HORTOBÁGYI

- 1968 *Növénytan 2. Növényrendszertan és Növényföldrajz*. Szerk.: HORTOBÁGYI Tibor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.

JANOVSKY

- 1888 JANOVSKY László: A szulyói völgy. In: *Tizedik évfolyam. 1887-i Évkönyv*. Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1888. 56–67.
- 1895 JANOVSKY László: A Trencsén vármegyei Természettudományi egyesület története 1877–1895. In: *XVII–XVIII. évfolyam. A Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület 1894/95-i Évkönyve*. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1895. 24–54.

KAZINCZY

- 2000 KAZINCZY Ferenc: *Fogságom naplója*. Szerk.: Szilágyi Márton. Budapest, Osiris, 2000.

KEMÉNY G.

- 1952 KEMÉNY G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. I. kötet. 1867–1892. Budapest, Tankönyvkiadó, 1952.

KISS GY.

- 2000 KISS GY. Csaba: Utószó. In: PECHÁNY Adolf: *A magyarországi tótok*. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000.

LIPTÁK

- 1993 LIPTÁK, Ľubomír: Dejiny Trenčína v rokoch 1849–1918. In: *Trenčín. Vlastivedná monografia 1*. Zost.: ŠIMIŠ, Milan. Bratislava, Alfa, 1993. 129–191.

LOMBARDINI

- 1874 LOMBARDINI, Alexander: *Stručný dejepis slobodného mesta Žiliny*. Turčiansky Svätý Martin, 1874.
- 1895 LOMBARDINI, Alexander: *Eugen Gerometta*. In: SP 1895, XV. 615–619.

Magyar országos tisztii cím- és névtár

- 1886 *Magyar országos tisztii cím- és névtár*. Budapest, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1886.

A MTA tagjai

- 2003 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002*. III. kötet. Főszerk.: GLATZ Ferenc. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ–Tudománytár, 2003.

MARKOVICS

- 1903 MARKOVICS Gyula: *A nyitrai politikai bűnper. Politikai tanulmány*. Vágújhely, 1903.

MARTINY

- 1899 MARTINI Kálmán: *Kausisticus közlemény agytályog és sérvekről*. In: *XXI–XXII. évfolyam. A Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület 1898/99-i Évkönyve*. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1899. 135–154.

MATERNA

- 1888 MATERNA, Eduard: *Ein Ausflug auf den Vápecz*. In: *Tizedik évfolyam. 1887-i Évkönyv*. Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1888. 93–99.

MÉL

- 2001 *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I. köt. Szerk.: MARKÓ László, Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

MIHÓK

- 1874 *Magyar Compass*. Szerk.: MIHÓK Sándor. II. évf. Budapest, 1874.
- 1875 *Magyar Compass*. Szerk.: MIHÓK Sándor. III. évf. Budapest, 1875.
- 1876 *Magyar Compass*. Szerk.: MIHÓK Sándor. IV. évf. Budapest, 1876.
- 1877 *Magyar Compass*. Szerk.: MIHÓK Sándor. V. évf. Budapest, 1877.
- 1878 *Magyar Compass*. Szerk.: MIHÓK Sándor. VI. évf. Budapest, 1878.

MJARTAN

- 1963 MJARTAN, Ján: *J[ozef]. Ľ[udovít]. Holuby*. Bratislava, Vydavateľstvo osveta, 1963.
- 1965 MJARTAN, Ján: Holuby a jeho memoárové práce. In: HOLUBY, Jozef Ľudovít: *Rozpomienky*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. 7–14.

NAGY

- 1860 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 7. kötet. Pest, Ráth Mór, 1860.

NIEDERHAUSER

- 1995 NIEDERHAUSER Emil: *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest, História–MTA Történettudományi Intézete, 1995.

PALLAS

- 1893 *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. V. kötet. Budapest, 1893.

PÁLMÁNY

- 2002 *Az 1848–1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja*. Szerk.: PÁLMÁNY Béla. Budapest, Magyar Országgyűlés, 2002.

PECHÁNY

- 1895 PECHÁNY Adolf: Az állatvilág szerepe a felvidéki népi hímzésekben. In: *XVII–XVIII. évfolyam. A Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület 1894/95-i Évkönyve*. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1895. 198–208.

PETROGALLI

- 1888a PETROGALLI Artúr: Marsó- és Jablonfalvi Marsovsky Móricz királyi tanácsos (1821–1887). In: *Tizedik évfolyam. 1887-i Évkönyv*. Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1888. 27–30.
- 1888b PETROGALLI Artúr: Az egyesület története. In: *Tizedik évfolyam. 1887-i Évkönyv*. Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1888. 31–44.

PÓK

- 2001 PÓK Atilla: Utószó. In: Grünwald Béla: *A régi Magyarország. 1711–1825*. Szerk.: POÓR János. Budapest, Osiris, 2001. (*Osiris Historikusok*)

POLÁNYI

- 1987 POLÁNYI Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905)*. Budapest, Akadémiai, 1987.

PRUSZKAI

- 1886 PRUSZKAI Antal: Néhány szó a felsővidék magyarosításáról. In: *Vágvölgyi Lap*. 1886. január 31. 5. sz.

RAFF

- 1846 RAFF GYÖRGY: *Raff György természethistóriája gyermekek számára*. Szerk: STANCSICS Mihál. Pest, Emich Gusztáv, 1846.

RAPANT

- 1937 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel prvéj. Slovenská jar 1848*. I/2. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1937.

RIZNER

- 1927 RIZNER, Ľudovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. I. zväzok. V Turčianskom sv. Martine, Matičná sprava, 1927.
- 1931 RIZNER, Ľudovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. II. zväzok. V Turčianskom sv. Martine, Matičná sprava, 1931.
- 1932 RIZNER, Ľudovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900*. III. zväzok. V Turčianskom sv. Martine, Matičná sprava, 1932.
- 1955 RIZNER, Ľudovít V.: *Denník Ľudovíta V. Riznera*. Do tlače pripravil: ČERNÁ, Marie L. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1955.

RIZNER-KMET'

- 1970 *Listy Ľudovíta Vladimira Riznera Andrejovi Kmet'ovi*. Na vydanie pripravil: SOKOLÍK, Viliam. Matica Slovenská, 1970.

SBS

- 1986 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 1. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1986.
- 1987 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 2. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1987.
- 1990 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 4. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1990.
- 1994 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 6. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1994.

SOMOGYI

- 1889 *Magyarország Főispánjainak Albuma. Hazánk Ezredéves Fennállásának Emlékére*. Szerk.: SOMOGYI Zsigmond, Szombathely, k.n., 1889.

STEIER

- 1937 STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. I. A kérdés története*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.

SZARKA

- 1995 SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1995. (*Mercurius Könyvek*)

SZINNYEI

- 1980–81a SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. VIII. kötet. Budapest, Magyar könyvkiadók és könyvterjesztők egyesülése, 1980–1981.
- 1980–81b SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XI. kötet. Budapest, Magyar könyvkiadók és könyvterjesztők egyesülése, 1980–1981.

TKÁČ

- 1997 TKÁČ, Marián: *Slovenské banky v uhorsku. Tak vznikala hornouhorská banka Tatra*. Bratislava, Kubko Gorál, 1997.

ZAMARÓCZY

- 1888 ZAMARÓCZY János: *Kirándulás a Kis-krivánra*. In: *Tizedik évfolyam. 1887-i Évkönyv*. Szerk.: PETROGALLI Artúr. Trencsén, Trencsén Vármegyei Természettudományi Egyesület, 1888. 86–92.